

MUHÂCİRÛN-ENSÂR KARDEŞLİĞİNİN SERÛVENİ

Yrd.Doç.Dr. Mehmet AKBAŞ
Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Hz. Peygamber, Medine'ye hicretinden sonra Mekkeli ve Medinelî Müslümanları kardeş ilan ederek çok önemli bir proje gerçekleştirdi. Bu proje Mekkeli muhâcirûn ve Medinelî ensârın hayatları boyunca İslâm'a hizmette kardeşlik bilinciyle hareket etmelerini temin etmiştir. Onları bir arada tutan husus iman ekseninde gerçekleştirdikleri kardeşlik duygusu olmuştur. Bu kardeşliğe dair bize ulaşılan isimler doksan civarındadır. Kimin kiminle kardeş olacağını bizzat Hz. Peygamber belirlemiştir. Ensâr ve muhâcirûn, geride kardeşliğe dair güzel hatıralar bıraktılar. Bu hatıralar beraber bulunma, ziyaretleşme ve sevgi ekseninde olmuştur. Medinelî sahâbiler Mekkeli kardeşlerini evlerinde misafir edebilmek için yarışa girmişler ve neticede bunun için kura çekmek zorunda kalmışlardır. Evlerini muhâcirlere tahsis etme hususunda Sa'd b. Heysem ve Külsüm b. Hidm gibi sahâbiler ön plana çıkmıştır. Bu makalede başlangıcından sonuna dek muhâcirûn-ensâr kardeşliğinin geçirdiği serüveni incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Muhâcirûn, Ensâr, Hicret, Medine, Kardeşlik.

ABSTRACT

The Venture of Muhajirs and Ansar Fraternity

After the hijra (emigration) of the Prophet Muhammad to Medina, he came true a very important project by declaring the Muslims of Mecca and Medina brothers. This project ensured that Muhajirs (immigrants) of Mecca and Ansar (citizens from Medina who helped Muhammad and his companions) of Medina to act with the sense of brotherhood throughout their lives in service to Islam. It was the brotherhood sense -realized in the frame of faith- that hold them together. The names that we know in relation with this fraternity is about ninety. The Prophet himself determined who would be the brother with whom. Ansar and the Muhajirs left behind beautiful memoirs of their fraternity. These memoirs were in the axis of living together, visits and love. The Medinan companions had entered into a race to host their brothers from Mecca at their houses, and eventually were forced to draw lots for it. As regards the allocation of their homes to muhajirs, the companions like Sa'd b. Heysem and Qulsum b. Hidm came to the forefront. In this article, we will study the story of Muhajir-Ansar fraternity from the beginning to the end.

Key Words: Muhajirs, Ansar, Hijra, Medina, Fraternity.

GİRİŞ

Hz. Peygamber Medine'ye hicret edip de İslâm davasını buradan yayma sürecine girince Müslümanlar arasında dayanışma ve birlikte hareket etme ruhu nu ortaya çıkaracak önemli bir faaliyet gerçekleştirdi. Bu, Müslümanların İslâm kardeşliğinde buluşmasıydı. Mekkeli Müslümanlar, mal varlıklarını tümüyle

Mekke’de bırakmışlardı. Kendilerine destek olacak, geçimlerini sürdürmede yardım alacakları kardeşlere ihtiyaçları vardı. Bu sebeplerden dolayıdır ki Rasûlullah, dünyada eşine ilk defa rastlanan bir girişimde bulundu. İslâm’ı insanlığa öğretecek olan bu neslin, maruz kalacakları sıkıntı ve zorluklar karşısında birlikte hareket etme düşüncesini doğuracak bu girişimin adı “İslâm kardeşliği” oldu.

Bilindiği üzere muâhat, Araplar arasında cahiliye döneminde de vardı. Ancak Hz. Peygamber’in güttüğü amaç çerçevesinde böyle bir hareket bir ilki temsil ediyordu. Hz. Peygamber bunu gerçekleştirmekle Müslümanlar arasında büyük bir dayanışma, kaynaşma ve ülfet ruhunu inşa etmek istedi. Çünkü baskı ve işkence günleri artık geride kalmış, omuz omuza vererek temeli iman esasına dayalı kardeşlik bilinciyle karşı atağa geçme zamanı gelmişti. Bu yolda Müslümanlar ihtiyaç duydukları büyük manevi desteği İslâm kardeşliğinden alacaklardı.

Diğer taraftan evlerini, mal varlıklarını ve yaşayıp büyüdükleri vatanlarını terk edip Medine’ye gelen Mekkeli Müslümanların, ki bunlar Allah için hicret eden insanlardı, yaralarına, üzüntülerine merhem olmak, onların kaldırıp yüceltecekleri İslâm’ın daha da güçlü bir şekilde gelişmesini ve sesinin daha da gür çıkmasını sağlamak yine İslâm kardeşliğinin tesis edilmesi esasına dayanıyordu. İşte bu düşüncelerle gerçekleşen muâhat hem muhâcirler hem de ensâr üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Bir tarafta sahip oldukları her şeyi sırf Allah’ın dini yücelsin diye Mekke’de bırakan muhâcirler, diğer tarafta ise bunlara kucak açan, Mekkeli Müslüman kardeşlerini kendilerine tercih eden ve onlara yardıma koşan Medineli ensâr vardı. Kaldı ki kendileri ihtiyaç içerisinde oldukları halde Mekkeli din kardeşlerini tercih etmişlerdi. Kur’ân-ı Kerim’in bu büyük hadiseye işaret ettiği ve bunu gayet ulvî bir davranış olarak gösterdiğini görmekteyiz: *“Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden kournursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”*¹ Medineli ensâr, ellerinde bulunanı sırf Allah rızasını umarak onlarla paylaşma yoluna gitti. İşte bu yüzdendir ki ilahi övgüye mazhar oldular.

1.İslâm Kardeşliğinin Tesisi

Hz. Peygamber Medine’ye hicretinin beşinci ayında Mescid-i Nebevî’nin inşasından sonra Müslümanlar arasında kardeşliği tesis etti. Böylece Mekkeli muhâcirler Medineli Müslümanlarla kardeş oldu.² Bundan sonra Mekkeli Müslümanlar “muhâcirûn” Medineli Müslümanlar ise “ensâr” diye anılacaktı.³ Bū-

¹ Haşr 59/9. Ensârı öven daha başka ayetler de vardır. Bk. Tevbe 100,117, Haşr, 9, Enfal, 72-74.

² İbn Sa’d, Muhammed, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut: 1968, I, 204.

³ Ensâr, İslâm literatüründe Hz. Peygamber ve muhâcirleri yurtlarında barındırmak ve korumak

tün mal varlıklarını Mekke'de bırakıp gelen muhâcirler, Medinelî Müslümanlardan büyük maddi ve manevi destek gördü. Ensâr elindeki imkanı muhâcirlerle paylaşma yoluna gitti. Bir kısım ensâr fakir olduğu halde din kardeşlerine yardım etmekten geri kalmadı. Her ensâri, kardeş ilan edildiği muhâcir kardeşini kendi öz kardeşi gibi kabul etti ve elindeki imkanları paylaşmakta büyük fedakarlık gösterdi. Onları ev ve hurmalıklarına ortak etme fedakarlığını gösterdiklerinde Rasûlullah buna razı olmadı. Onların bu işte yabancı olduklarını ancak, elde edilen ürünü kendileriyle paylaşabileceklerini söyledi. Bunun üzerine muhâcirler kardeşleri olan ensârın bahçelerinde çalışarak mahsulden pay alma yoluna gittiler.⁴

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber Müslümanları kardeşleştirme yoluna giderek her yönden sağlıklı bir toplumsal yapı meydana getirmeyi hedefledi.⁵ Bu davranış, dünya tarihinde ilk defa gerçekleşen bir hadisedir.⁶ Bu davranışla Mekkelî Müslümanların yalnızlık duygularına kapılmaları engellenmiş, hayata güvenle bakmaları sağlanmış,⁷ muhâcirlerle ensârın birbirlerini iyi tanımları ve ortak düşmana karşı mücadele için yardımlaşmaları temin edilmiştir.⁸ Ensâr, Mekkelî Müslüman kardeşlerini kendi nefislerinden aziz tuttıkları gibi, onları hiçbir konuda yalnız bırakmamıştır. Çünkü bu kardeşliğin temeli, Allah'a iman, takva ve rızâyı ilahiyi elde etme gibi ulvî esaslara dayanıyordu.⁹

Ayrıca ilk başta bir muhâcir, ensârî kardeşine mirasçı olabiliyorken Bedir gazvesinden sonra nazil olan Enfal sûresinin 75. ayeti gereğince bu hüküm ortadan kaldırılmış ve dolayısıyla bu tür bir miras uygulamasına son verilmiştir.

Kardeşleştirme projesiyle muhâcirlerin Medine'de bir evleri olmuş, aynı ailenin bir ferdi kabul edilmişlerdir. Kardeşleştirmenin sağladığı psikolojik rahatlık sadece bununla kalmamış, bu vesileyle gariplik ve hasret duyguları da asgariye indirilmiştir.¹⁰ Ensârın sahip olduğu kardeşlik bilinci bütün Müslümanlar tarafından sürekli taktirle yad edilmiş ve İslâm kardeşliğinin ideal bir uygulaması

→ →

süretiyle onlara büyük yardımda bulunan Evs ve Hazreç kabilelerine mensup Yesribli (Medinelî) müslümanlar için kullanılmış bir terim olmuştur. Hüseyin Algül, "Ensâr", *DîA*, XI, İstanbul 1995, s. 251.

⁴ İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Editör: Hassan Abdulmennan, Lübnan: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye, 2004, I, 464.

⁵ H. M. Naci Kula, Hucurât Sûresi 10. "Ayet Çerçevesinde Kardeşlik İlkesi ve Ruh Sağlığı Açısından Önemi" *EKEV Akademi Dergisi*, c. 1, sayı: 2, 1998, s. 49.

⁶ İ. Süreyya Sırma, *İşte Önderimiz Hz. Muhammed*, Beyan yay. İstanbul: 2007, s. 67.

⁷ Adnan Demircan, *Nebevi Direniş Hicret*, Beyan yay. İstanbul: 2000, s. 147.

⁸ Mehmet Azimli, "Hicret Sonrası Medine'de Meydana Gelen Bazı Olaylar Üzerine Mulahazalar" *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c. 10, sayı: 1. s. 29.

⁹ Cüneyt Gökçe, "İslâm Kardeşliğinin Temelleri" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 1998, sayı: 1, s. 24.

¹⁰ Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Medine Döneminde Tesis Ettiği Kardeşleştirme (Muâhat) Projesinin Bireysel ve Toplumsal Hayat Açısından Önemi ve Analizi" *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2007 Konya, Baskı: Konya İlahiyat Derneği Yayınları; Mayıs 2008 Konya, s. 58.

olarak görülmüş ve örnek alınmaya çalışılmıştır.¹¹

Ensâr ve muhâcirûn hayatta oldukları müddetçe sürekli dayanışma içinde olmuşlar ve birbirlerine karşı sevgi merhametle yaklaşmışlardır. Kardeşleştirme Müslümanlar arasında toplumsal bütünleşmede, sosyo-ekonomik problemlerin çözümünde kayda değer gelişmelere vesile olmuştur.¹²

Muâhatın tesis edildiği ilk günden itibaren dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Bu kardeşliğin bir neticesi olarak yaşanan duygulu ve etkileyici hadiseler insanların hafızasında büyük izler bırakmıştır. Ensâr-muhâcirûn kardeşliğinin serüveni bu yönüyle de önem arz etmiştir.

2.Örnek Bir Uygulama Olarak Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi Kendisine Kardeş İlan Etmesi

Hız. Peygamber bir muhâciri bir ensâriyle kardeş ilan ederken bunu bizzat uygulayarak göstermiştir. Onların birbiriyle Allah için kardeş olmasını emrettiği sırada o anda kendisi ile Hz. Ali arasında bunu ilan edip göstermişti.¹³ Kanaatimizce bu, Hz. Peygamber'in örnek bir uygulama olsun diye yaptığı bir davranıştı. Dikkat edileceği üzere Hz. Ali de onun gibi Mekkeli bir muhâcirdir. Fakat muâhatın nasıl gerçekleşeceğinin gösterilmesi açısından Hz. Peygamber'in böyle bir uygulamada bulunması önemliydi. Bunun yanında Hz. Peygamber'in bir Medineliyle kardeş olmasının Medine'deki dengeleri olumsuz etkileyebileceği ihtimali de vardı ve bu sebeple diyebiliriz ki Hz. Ali'yi tercih etmekle bunun önüne geçmiştir.

Bu hadisenin şöyle cereyan ettiği aktarılmıştır: Hz. Peygamber "Allah için ikişer ikişer kardeş olun" buyurmuş ve ardından Hz. Ali'nin elinden tutarak "Sen benim kardeşimsin" demiştir.¹⁴ Yine bununla alakalı olarak Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin omuzuna elini koyarak, "Sen benim kardeşimsin, sen bana ben de sana mirasçı olurum" demiştir.¹⁵ İbn Kesîr, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin kardeşliği meselesini değerlendirmiş ve "Ensâr ile muhâcirûn arasında meydana gelen kardeşlikteki mana, bunların birbirlerini gözetmesi ve kalplerinin birbirine ısınması içindir." demiş ve bunun Hz. Peygamber açısından bir anlamının olmadığını aynı şekilde bir muhâcirin diğer bir muhâcirle kardeş kılınmasının da bir mana taşımayacağını belirtmiştir. Onun Hz. Ali'yi kardeş edinmesini, ona yapılacak olan iyiliğin kendisinin yapmak istemesine, daha küçüklüğünden beri ve babası hayattayken dahi ona karşı infakta bulunmasına bağlamıştır.¹⁶ Aynı

¹¹ Algül, "Ensâr", *DİA*, XI, 252.

¹² Algül, "Muhâcir-Ensâr Üzerine Bir Araştırma" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 5, sayı: 5, 993, s. 46.

¹³ İbn Sa'd, III, 21.

¹⁴ İbn Sa'd, III, 21; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Müessesetü'l-Mearif, ths. s. 256, Bir rivayette de "Bu benim kardeşimdir" şeklinde gelmiştir. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 464.

¹⁵ İbn Sa'd, III, 21.

¹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 464.

şekilde Hz. Hamza ve Zeyd b. Hârise arasında meydana gelen kardeşlik de buna benzetilmiştir.¹⁷

Burada görüldüğü üzere Mekkeli ve Medinelî Müslümanların birbirlerine kardeş kılınmasında onların kaynaşmasını ve birbirlerine destek olmalarını temin etme amacı güdülmüştür. Bu uygulama, siyasi, dini, iktisadi, ictimai ve askeri pek çok fayda sağlamış, muhâcirlerin Medine'deki hayatını kolaylaştırmıştır.¹⁸ Hz. Peygamber Müslümanlar arasında birlikteliği sağlayan bu manevi harcı hep takviye etme yoluna gitmiştir. Bunu bizzat kendi pratiğiyle göstererek ashabı kardeş bilmiş ve onlara zaman zaman “kardeşim” diye hitap etmiştir. O “Müslüman Müslümanın kardeşidir” derken bunu vaz geçilmez bir ilke haline getirmiş, Kur’ân’ın “Müminler ancak kardeşlerdir.”¹⁹ şeklindeki hakikatini sözleriyle daha da pekiştirmiştir. Bir defasında da Hz. Ömer’in umreye gitmek üzere olduğu bir sırada ona “Ey kardeşim duanda bizi unutma” demişti.²⁰ Müslümanın Müslüman kardeşiyle üç günden fazla küs durmaması gerektiğini belirtmesi; kişinin, kendisi için istediğini kardeşi için istemedikçe kamil bir mü’min olamayacağını ifade etmesi onun kardeşliğe yaptığı vurguyu göstermektedir.

Hz. Peygamber’in birbirlerini sevmeyi öğrettiği ve bunu kendilerine bizzat pratikte gösterdiği sahabe nesli bu sevgiyi hep devam ettirmiştir. Hicretten sonra kendisini evlerine davet eden Medinelilere Rasûlullah, “Beni seviyor musunuz?” diye sorunca, Medinelilerin “Evet, Allah’a yemin olsun ki seni seviyoruz” demesi üzerine, Rasûlullah, “Allah’a yemin olsun ki ben de sizi seviyorum” demiş ve bunu üç kere tekrar etmişti.²¹

Onlar, bu muâhatın bir neticesi olmalıdır ki birbirlerine, “kardeşim” diye hitap ederlerdi. Hz. Ömer, Suriye’ye yaptığı ziyaret esnasında çok sevdiği komutan ve valisi için “kardeşim nerede?” diye sorduğunda, orada bulunanlar, “O da kimdir?” dediklerinde Hz. Ömer, onun Ebû Ubeyde b. Cerrah olduğunu söylemişti.²²

Ebu’d-Derdâ’nın, İslâm’ı anlatmak için yerleştiği Suriye topraklarında, insanlara nasihatte bulunurken “Allah’a yemin olsun ki siz benim dinde kardeşlerimsiniz” diye seslenmişti.²³ Bir defasında da işlediği bir günah sebebiyle ağır eleştirilere mâ’ruz kalan bir adam için “Kardeşinize sövmeyiniz, sizi afiyete erdirmiş olan Allah’a hamd ediniz!” demişti. Oradakiler, “Sen ona buğzetmiyor musun?” dediklerinde Ebu’d-Derdâ, “Ben onun işlediği davranışa

¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 465.

¹⁸ Ahmet, Önkal, “Hicret”, *DİA*, 461.

¹⁹ Hucurât 49/10.

²⁰ İbn Sa’d, III, 253.

²¹ *el-Bidâye*, I, 453.

²² İbn Asâkir, Ebu’l-Kasım Ali b. Hasan (571/1170), *Tarihu Medîneti Dimaşk*, nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garame el-Amravî, Beyrut: Daru’l-Fikr 1995-1998, XXV, 480.

²³ İbn Asâkir, XLVII, 133.

buğzediyorum, onu terk ettiğinde benim kardeşimdir.” şeklinde karşılık verdi.²⁴

Hâlid b. Velîd komutanlıktan alınıp yerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh atanınca o sırada Ebû Ubeyde, kendilerinin kardeş ve Allah'ın emirlerine sınımsız yapışan kimseler olduklarını, başa tayin edilen kimsenin bela ve musibetlere düşmeye daha yakın olduğunu, din ve dünya hususunda kardeşinin idareye getirilmesinin kişiye zarar vermeyeceğini ifade etmişti.²⁵

Görüldüğü üzere gerek Medine'de ve gerekse daha sonra Arap Yarımadası dışına dağılan sahâbiler birbirlerine saygı ve hürmetin en güzelini göstermişlerdi. Aralarında tam bir kaynaşma ve dayanışma meydana gelmişti.²⁶ Yine aralarında birbirlerine vâris olacak derecede hakiki kardeşlik bağı vardı.²⁷ Bu yüzden ki kardeşleri için iyilik yarışına girdiler. Ensârdan Ümmü Süleym, ensârın, muhâcirûn kardeşlerine yardıma koşmakta seferber olduklarını görünce, muhâcirlere bir şeylerle yardım etme arzusu üzerine Hz. Peygamber'e gelmiş ve maddi imkanı olmadığından oğlu Enes'i onun hizmetine sunmuştu.²⁸

3. Kim Kiminle Kardeş İlan Edildi?

Kaynaklarda birbiriyle kardeş ilan edilen sahâbilerin gerçekten de az bir sayıda kaldığı görülmektedir. Bu da bütün sahâbilerin kardeş ilan edilmediği hususunu ortaya çıkarmaktadır. Kaldı ki bu iş aniden olup biten bir hadise olmamıştır. Hz. Peygamber, Bedir savaşından sonra Selmân-ı Fârisî ile Ebu Derdâ'yı, hicretin 7. yılında da Habeşistan'dan Medine'ye dönen Cafer b. Ebu Talib ile Muâz b. Cebel'i kardeş ilan etmiştir. Bu da bize Müslümanları kardeş ilan etme hususunun bir anda olup biten bir hadise olmadığını her ne kadar hicri ilk senede toplu bir kardeşleştirme olmuşsa da bunun daha sonraki süreçte Cafer ve Selmân örneğinde görüldüğü gibi zaman zaman gerçekleştiğini göstermektedir. Kaynaklarımızda etmemekle beraber Hz. Peygamber'in muhâcirler arasında kardeşletirmeye gitmiş olması onun bunu daha önce Mekke'de de yaptığı ihtimalini akla getirmektedir.

İbn Sa'd'ın eserinde aralarında kardeşliğin tesis edildiği ensâr ve muhâcirlerin sayısı hakkında 100 ve 90 şeklinde rakamlar verilmiştir. Buna göre elli muhâcirûn elli ensarla, ya da kırk beş muhâcirûn kırk beş ensarla kardeş ilan edilmiştir.²⁹ Kaynaklarımızda bu sayıyı mükerrerlerle birlikte 106 olarak tespit ettik ki tekrarlar çıkarıldığında İbn Sa'd'ın verdiği rakama yakın bir sonucun ortaya çıktığı görülecektir. Aşağıdaki listede görüleceği üzere bazı sahabiler birden fazla kişiyle kardeş ilan edilmişlerdir. Mesela, Muâz b. Cebel'in ismi hem

²⁴ İbn Asâkir, XLVII, 177; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, I, 640.

²⁵ İbn Asâkir, II, 124-5.

²⁶ Önkal, "Hicret" *DİA*, XVII, 461.

²⁷ Mahmud Samî Ramazanoğlu, *Ashâb-ı Kiram*, İzmir, ts. s. 9.

²⁸ İbn Sa'd, I, 205

²⁹ İbn Sa'd, I, 204. Önkal, bu esnada 186 ailenin kardeş ilan edildiğini belirtmiştir. Bk. Önkal, "Hicret", *DİA*, 461. Fakat bunların hepsi kaynaklara yansımamıştır.

Hz. Hamza hem de Abdullah b. Mes'ud ile verilmiştir. Hz. Hamza'nın ismi hem Zeyd b. Hârise hem de Muâz b. Cebel'le verilmiştir. Zeyd b. Hârise'nin ismi ayrıca Üseyd b. Hudeyr'le de verilmiştir. Bu tekrarlar göz önüne alındığında aralarında kardeşliğin gerçekleştiği sahâbî sayısının İbn Sa'd'ın verdiği rakamlara yaklaştığı görülecektir.

Rivayete göre Hz. Peygamber kardeşlik ilanını Enes b. Mâlik'in evinde gerçekleştirmiştir.³⁰ Şimdi hangi muhâcirin hangi ensâriyle kardeş edildiğini vermek istiyoruz:

Hz. Ebû Bekir - Hârice b. Zeyd³¹

Hz. Ömer - İtbân b. Mâlik³²

Hz. Osman b. Affan - Evs b. Sâbit³³

Hz. Ali - Sehl b. Huneyf³⁴

Ebû Ubeyde b. Cerrâh - Sa'd b. Muâz³⁵

Safvan b. Beydâ - Rafî' b. el-Muallâ³⁶

Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim - Muâz b. Mais³⁷

Abdurrahman b. Avf - Sa'd b. Rebi'³⁸

Zübeyr b. Avvâm - Seleme b. Selâme³⁹

Talha b. Ubeydullah - Ka'b b. Mâlik⁴⁰

Sa'd b. Ebu Vakkâs - Sa'd b. Muâz⁴¹

Saîd b. Zeyd - Übey b. Ka'b⁴²

Mus'ab b. Umeyr - Ebû Eyyûb el-Ensâri⁴³

Ebû Huzeyfe b. Utbe - Abbâd b. Bişr⁴⁴

Ammâr b. Yâsir - Huzeyfe b. Yemân⁴⁵

Ebû Zer el-Gıfarî - Münzir b. Amr⁴⁶

³⁰ İbn Sa'd, I, 205

³¹ İbn Hişâm, 252.

³² İbn Sa'd, III, 509

³³ İbn Sa'd, III, 53.

³⁴ İbn Sa'd, III, 21, 437.

³⁵ İbn Kesîr, Ebu Ubeyde'nin Ebu Talha ile kardeş kılındığı şeklindeki rivayetin daha sahih olduğunu belirterek bu rivayeti tercih etmiştir. *el-Bidâye*, I, 465. Bunun dışında İbn Sa'd'ın eserinde Ebu Ubeyde ile kardeş kılınan sahâbîlere dair Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim ve Muhammed b. Mesleme'nin ismine rastlamaktayız. *Tabakat*, III, 81, 384.

³⁶ İbn Sa'd, III, 385

³⁷ İbn Sa'd, III, 83.

³⁸ İbn Hişâm, 252.

³⁹ İbn Sa'd, III, 406.

⁴⁰ İbn Haişâm, 252.

⁴¹ İbn Sa'd, III, 130, 389.

⁴² İbn Sa'd, III, 462. İbn Hişâm, 252. Said'in, Rafî' b. Malik ez-Zeraki ile kardeş ilan edildiğini gösteren bir rivayet de vardır. İbn Sa'd, III, 352.

⁴³ İbn Sa'd, III, 449.

⁴⁴ İbn Hişâm, 252.

⁴⁵ İbn Hişâm, 252.

⁴⁶ İbn Hişâm, 252.

- Ubâde b. Sâmit - Ebu Mersed el-Ganevî⁴⁷
 Hatıb b. Ebu Belta'a- Uveyym b. Sâide⁴⁸
 Selmân-ı Farisî - Ebu'd-Derdâ⁴⁹
 Bilâl-i Habeşî - Ebu Rûveyha⁵⁰
 Hz. Hamza - Muâz b. Cebel⁵¹
 Hz. Hamza - Zeyd b. Hârise⁵²
 Zeyd b. Hârise - Üseyd b Hudeyr⁵³
 Abdullah b. Mes'ud - Muâz b. Cebel⁵⁴
 Osman b. Maz'un- Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihan⁵⁵
 Abdullah b. Maz'un - Sehl b. Ubeydullah b. el-Muallâ el-Ensârî⁵⁶
 Sâib b. Osman - Hârise b. Süraka el-Ensârî⁵⁷
 Ma'mer b. Hâris - Muâz b. Hâris b. Afra⁵⁸
 Ebû Sebra b. Ebû Ruhm - Seleme b. Selâme⁵⁹
 Abdullah b. Mahreme - Ferve b. Amr⁶⁰
 Vehb b. Sa'd b. Ebu Serh - Süveyd b. Amr⁶¹
 Ebû Seleme b. Abdilesed - Sa'd b. Heyseme⁶²
 Mistah b. Üsâse - Zeyd b. Müzeyyen⁶³
 Husayn b. Hâris - Râfi' b. Ancede⁶⁴
 Abdullah b. Cahş - Âsım b. Sâbit b. Ebu'l-Eflah⁶⁵
 Şüca' b. Vehb - Evs b. Havlî⁶⁶
 Utbe b. Gazvan - Ebû Dücâne⁶⁷

⁴⁷ İbn Sa'd, III, 45, Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 10.

⁴⁸ İbn Sa'd, III, 107.

⁴⁹ İb Kesir, *el-Bidâye*, I, 464.

⁵⁰ Abdullah b. Abdurrahman el-Has'amî'dir.

⁵¹ İbn Hişâm, 252; İbn Hacer, İbn Hacer el-Askalânî, el-Hafız Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Lübnan: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye: 2004, s. 298.

⁵² İbn Hişâm, 252; İbn Hacer, el-İsabe, s. 298. Burada görüldüğü üzere Hz. Hamza için iki isim geçmektedir. Bu bize Hz. Hamza'nın Mekke'de Zeyd ie kardeş olmuş olabileceği ihtimalini vermektedir.

⁵³ İbn Sa'd, III, 42.

⁵⁴ Onunla kardeş ilan edilenler konusunda rivayetler farklı olup bu hususta ayrıca Muâz b. Cebel ve Zübeyr b. Avvâm'ın ismi de verilmiştir. İbn Sa'd, III, 140.

⁵⁵ İbn Sa'd, III, 50-446

⁵⁶ İbn Sa'd, III, 371

⁵⁷ İbn Sa'd, III, 372

⁵⁸ İbn Sa'd, III, 373

⁵⁹ İbn Sa'd, III, 374

⁶⁰ İbn Sa'd, III, 375.

⁶¹ İbn Sa'd, III, 377

⁶² İbn Sa'd, III, 446.

⁶³ İbn Sa'd, III, 441.

⁶⁴ İbn Sa'd, III, 50.

⁶⁵ İbn Sa'd, III, 85.

⁶⁶ İbn Sa'd, III, 88; İbnü'l-Esir, İzzüddin (630/1236), *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VII, y.y. 1970, II, 505.

Utbe'nin azadlı kölesi Habbâb - Temîm ed-Dârî⁶⁸
 Süveybit b. Sa'd - Aiz b. Mâiz⁶⁹
 Ubeyde b. Hâris - Umeyr b. Humâm el-Ensârî⁷⁰
 Muattib b. Hamra - Sa'lebe b. Hâtîb⁷¹
 Tuleyb b. Umeyr - Münzir b. Amr es-Saîdî⁷²
 Umeyr b. Ebû Vakkas - Amr b. Muâz⁷³
 Mikdad b. Amr - Cebbâr b. Sahr⁷⁴
 Habbâb b. Eret - Cebr b. Atik⁷⁵
 Umeyr b. Abdiamr - Yezid b. Hâris⁷⁶
 Mes'ud b. Rebi' - Ubeyd b. Teyyehan⁷⁷
 Suheyb b. Sinan - Hâris b. Samme.⁷⁸
 Âmir b. Füheyre - Hâris b. Evs.⁷⁹
 Erkâm b. Ebu'l-Erkâm - Ebû Talha Zeyd b. Sehl⁸⁰
 Tufeyl b. Hâris - Münzir b. Muhammed⁸¹
 Muhriz b. Nadle - Umâre b. Nadle⁸²
 Hâlid b. Ebu'l-Bükeyr - Zeyd b. Desinne⁸³
 Şemmâs b. Osman - Hanzala b. Ebû Amir⁸⁴
 Zeyd b. Hattâb - Ma'n b. Adi b. Aclan⁸⁵
 Âmir b. Rebîa b. Mâlik - Yezîd b. Münzir⁸⁶
 Vâkîd b. Abdullah - Bişr b. Bera⁸⁷
 Âkil b. Ebu'l-Bükeyr - Mücezzir b. Ziyâd⁸⁸
 Âmir b. Ebu'l-Bükeyr - Sâbit b. Kays⁸⁹

→ →

⁶⁷ İbn Sa'd, III, 93.

⁶⁸ İbn Sa'd, III, 93.

⁶⁹ İbn Sa'd, III, 114.

⁷⁰ İbn Sa'd, III, 47.

⁷¹ İbn Sa'd, III, 426

⁷² İbn Sa'd, III, 115.

⁷³ İbn Sa'd, III, 138.

⁷⁴ İbn Sa'd, III, 148.

⁷⁵ İbn Sa'd, III, 152

⁷⁶ İbn Sa'd, III, 154.

⁷⁷ İbn Sa'd, III, 154.

⁷⁸ İbn Sa'd, III, 210.

⁷⁹ İbn Sa'd, III, 211

⁸⁰ İbn Sa'd, III, 224-5.

⁸¹ Onun Süfyan b. Nesr ile kardeş kılındığı şeklinde bir rivayet de vardır. İbn Sa'd, III, 439.

⁸² İbn Sa'd, III, 90

⁸³ İbn Sa'd, III, 361

⁸⁴ İbn Sa'd, III, 226.

⁸⁵ İbn Sa'd, III, 350

⁸⁶ İbn Sa'd, III, 360.

⁸⁷ İbn Sa'd, III, 363

⁸⁸ İbn Sa'd, III, 512. Bir rivayette Âkil'in, Mübeşşir b. Abdilmünzir ile kardeş ilan edildiği de bildirilmiştir. Bk. İbn Sa'd, III, 422.

Kiminle kardeş ilan edildiklerine dair haklarında malumat sahibi olamadığımız sahâbîler de bulunmaktadır. Mesela, Akabe biatinde bulunmuş, Bedir ve Uhud gibi savaflara iştirak etmiş ve ensârın önde gelen komutanlarından olan Abdullah b. Revâha gibi meşhur bir sahâbînin kiminle kardeş olduğu konusunda bir bilgiye sahip değiliz.⁹⁰ Beşîr b. Sa'd da bu dönemde komutan olarak görev aldığı halde onun da hakkında bir bilgi yoktur.⁹¹ İrtidât hadiseleri sırasında Buzaha savaşında şehid düşen muhacir Ukkâşe b. Mihsân hakkında da bir bilgi yoktur.⁹² Medine'de Benû Kurayza ile yapılan savaşta şehit düşen muhâcîr Ebû Sinân b. Mihsan da aynı şekilde hakkında bilgi sahibi olmadıklarımız arasında yer almıştır. Bunlardan başka daha onlarca sahâbî bu şekildedir.

Hz. Peygamber'in muhâcîrleri birbirleriyle kardeş ilan ettiğini belirten rivayetler de bulunmaktadır. Mesela, Abdurrahman b. Avf'ın Sa'd b. Ebu Vakkas'la,⁹³ Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'le,⁹⁴ Hz. Hamza'nın Zeyd b. Hârise'yle kardeş ilan edildiği bildirilmiştir. Fakat bu kardeşleştirmelerin Mekke'de mi yoksa Medine'de mi gerçekleştiğine dair bir malumat verilmemiştir. Bu uygulama maddî dayanışma açısından bir fayda temin etmemiş, Mekkeli sahâbîler arasında bir ülfet, dayanışma ve kaynaşmanın meydana gelmesi amacını gütmüştür.⁹⁵

4.Muhâcîr Köleler

Bu dönemde muhâcîr kölelerin olduğu fakat Medineli Müslümanlarla kardeş ilan edilmedikleri görülmektedir. Mesela Salih b. Adi, Habeşli bir köle olup Hz. Peygamber tarafından Abdurrahman b. Avf'tan satın alınmış ve hicret etmiş biridir. Bundan başka Abdurrahman b. Avf ve Hatıb b. Ebu Belta'a'nın kölelerinin olduğu ve bunların Bedir savaşına iştirak ettikleri bilinmektedir.⁹⁶ Böyle bir uygulama ancak o günün şartlarıyla izah edilebilir. Bu da bizi büyük bir olasılıkla o günün şartlarında köleler için böyle bir şeye gerek duyulmadığını, onların bu konuda kendi efendilerine tabi oldukları sonucuna götürmektedir. Kaynaklarımızda onların azad edildiğine dair herhangi bir malumat verilmemiştir. Bilâl-i Habeşî azad edilen sahâbîlerden olup kiminle kardeş ilan edildiği kaynaklarımıza yansımıştır.

5.Muhâcîrlere Evlerini Açanlar

Mekkeli müslüman kardeşlerine büyük fedakarlıkta bulunan Medineli Müslümanlar onlara maddî yardımlarının yanı sıra evlerini paylaşarak bu kardeşliği

→ →

⁸⁹ İbn Sa'd, III, 361

⁹⁰ İbn Sa'd, III, 490

⁹¹ İbn Sa'd, III, 492.

⁹² İbn Sa'd, III, 84, 86.

⁹³ İbn Sa'd, III, 116, 117.

⁹⁴ İbn Sa'd, III,160.

⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 464.

⁹⁶ İbn Sa'd, III, 47.

daha üst bir seviyeye çıkarmışlardır. Ensârdan bazıları evlerini muhâcirlere açmak ve onları misafir etmekle tanınmışlardır. Bu manada en meşhur sahâbî Ebu Eyyub el-Ensâri olmuştur. Çünkü o, evini Hz. Peygamber'le paylaşmış bir sahâbîdir. İki katlı olan evinin bir katını ona vermekle “Hz. Peygamberin mihamdani” olarak anılmıştır. Hz. Peygamber burada kaldığı yedi aylık süre içinde ensârın çeşitli kollarına mensup aileler ona sırayla yemek getirmiş ve hediyeler sunmuşlardır.⁹⁷ Hz. Peygamber, sunulan yemeklerin pek aziyla yetinmiş ve geri kalanını muhâcirlerin fakir olanlarına dağıtmış veya onları evine çağırarak kendi sofrasında ağırlamıştır.⁹⁸

Burada evlerini muhâcilere açan Medineli müslümanların kimler olduklarını ve hangi muhâcirleri misafir ettiklerini vermeye çalışacağız. Kaynaklarımızda muhâcirlerin bu evlerde ne kadar süreyle kaldıklarına dair bir malumat verilmemiştir. Medine’de bu hususta meşhur olan sahâbîler Sa’d b. Heyseme ve Külsûm b. Hidm olmuştur. Kaynaklarda ismi verilen ensâriiler onlarca Müslümanı evinde barındırmış bulunmaktadır. Bazı sahâbîlerin kimin evine misafir oldukları bilinmemekle beraber, onların kardeş ilan edildikleri sahâbîlerin evlerine misafir olup orada kaldıklarını söyleyebiliriz.

Evlerini muhâcir kardeşlerine açmakla meşhur olan sahâbîler şunlardır:

a-Sa’d b. Heyseme

Evs kabilesindedir. İkinci Akabe biatında ve Hudeybiye musalahasında bulunmuştur. Muhâcirlerden Ebu Seleme b. Abdilesed’le kardeş ilan edilmiştir.⁹⁹ Ebû Seleme hicret emrinin verilmesinden sonra Medine’ye ilk hicret eden sahâbî olarak tarihe geçmiştir.¹⁰⁰

Sa’dın evi Kuba’daydı. Rasûlullah onun evine gitmiş ve burada Müslümanlarla buluşmuştur. Rasûlullah, Kuba’ya geldiğinde Külsûm b. Hidm’in evinde bir müddet kaldıktan sonra buradan ayrılıp Sa’d’ın evine gitmiştir.

Muhâcirlerden evli olanlar Resûlullah’a gelir ve Resûlullah onları ya birleriyle kardeş ilan eder ya da onlara kalabilecekleri bir yer temin ederdi. Medine’ye hicret esnasında bekar muhâcirler için kapısını açan ensâri Sa’d b. Heyseme oldu. Bu yüzden onun evine “Beytü’l Uzzâb” (Bekarlar Evi) denmiştir. Evlenme fırsat ve imkanını bulanlar buradan ayrılırlardı.¹⁰¹ Rivayette Sa’d’ın evinin bekarlar için tercih edilmesinin sebebi olarak ailesinin olmaması zikredilmiştir.¹⁰²

⁹⁷ İbn Hişâm, s. 252; İbn Sa’d, I, 204; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 453.

⁹⁸ Algül, “Ensâr”, *DîA*, XI, İstanbul 1995, s. 251.

⁹⁹ İbn Sa’d, III, 446. Ebu Seleme, Sa’d b. Heyseme ile kardeş ilan edildiği halde misafir olduğu yer hususunda Amr b. Avfoğulları’nın ismi verilmiştir. İbn Sa’d, III, 221. Bundan anlaşıldığına göre bazı muhâciler kardeş oldukları Medinelerin evlerinde ikamet etmemişlerdir.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, 235.

¹⁰¹ İbn Sa’d, III, 229

¹⁰² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 452.

Onun evinde kaldığına dair isimlerini tespit ettiğimiz sahâbîler şunlardır: Hz. Ali,¹⁰³ Bilâl-ı Habeşî,¹⁰⁴ Umeyr b. Abdiamr,¹⁰⁵ Suheyb b. Sinan,¹⁰⁶ Âmir b. Führeyre,¹⁰⁷ Hz. Peygamber'in kölelerinden Enese ve Ebu Kebşe.¹⁰⁸

b-Külsûm b. Hidm

Külsûm'ün evi de Kuba'daydı.¹⁰⁹ O da muhâcirlerle kapısını ardına kadar açmıştı. Hz. Peygamber, Külsûm'un evinde misafir olarak kalmış, fakat bu misafirliğin süresi hakkında değişik rakamlar verilmiştir.¹¹⁰

Onun evinin tercih edilmesindeki sebebe dair herhangi bir malumat verilmemiştir. Onların maddi durumlarının iyi olup olmadığı, evlerinin genişliği hakkında da bilgi yoktur. Fakat onlarca sahâbîyi barındırdıklarına göre evlerinin geniş olması ihtimal dahilindedir.

Külsûm'ün evinde kalan sahâbîler şunlardır: Zeyd b. Hârise,¹¹¹ Mikdad b. Amr,¹¹² Habbâb b. Eret,¹¹³ Ebû Mersed el-Ganevî,¹¹⁴ İyâz b. Züheyr,¹¹⁵ Amr b. Ebû Amr,¹¹⁶ Abdullah b. Mahreme,¹¹⁷ Umeyr b. Avf,¹¹⁸ Vehb b. Sa'd b. Ebû Serh,¹¹⁹ Sa'd b. Havle.¹²⁰

c-Rifâ'a b. Abdilmünzir

Bu sahâbînin evinin nerede olduğuna ve tercih edilmesinin sebebine dair bir malumat verilmemiştir. Onun evinde kalan sahâbîler şunlardır: Saîd b. Zeyd,¹²¹ Osman b. Maz'ûn,¹²² Âkil b. Ebu'l-Bükeyr,¹²³ Vâkıd b. Abdullah,¹²⁴

¹⁰³ İbn Sa'd, III, 210.

¹⁰⁴ İbn Hişâm, 253.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, III, 154.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, III, 210.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, III, 211.

¹⁰⁸ Bir rivayette her iki sahâbînin de Külsûm b. Hidm'in evinde kaldığı bildirilmiştir. İbn Sa'd, III, 46.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, IV, 315.

¹¹⁰ Bu konuda verilen rakamlar, 5, 14, 18, ve 22 gün şeklindedir. Bk. Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr, 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 452.

¹¹¹ Bir rivayette Sa'd b. Heysame'nin evinde kaldığı belirtilmiştir. İbn Sa'd, III, 42.

¹¹² İbn Sa'd, III, 148.

¹¹³ İbn Sa'd, III, 152.

¹¹⁴ İbn Sa'd, III, 45.

¹¹⁵ İbn Sa'd, III, 386.

¹¹⁶ İbn Sa'd, III, 387.

¹¹⁷ İbn Sa'd, III, 375.

¹¹⁸ İbn Sa'd, III, 377.

¹¹⁹ İbn Sa'd, III, 377.

¹²⁰ İbn Sa'd, III, 378.

¹²¹ İbn Sa'd, III, 352.

¹²² İbn Sa'd, III, 367.

¹²³ İbn Sa'd, III, 512.

¹²⁴ İbn Sa'd, III, 363.

Huneys b. Huzâfe,¹²⁵ Amr b. Süraka¹²⁶ ve Hâtıb b. Amr.¹²⁷

Bu isimler dışında kaldıkları yerleri tespit ettiğimiz sahâbîler şunlardır: Talha b. Ubeydullah, Es'ad b. Zürâre'nin,¹²⁸ Tuleyb b. Umeyr, Abdullah b. Seleme'nin,¹²⁹ Mus'ab b. Umeyr, Sa'd b. Muâz'ın evine, bir rivayette de Es'ad b. Zürâre'nin evine misafir olduğu belirtilmiştir.¹³⁰ Ubeyde b. Hâris ise Abdullah b. Seleme'nin evine,¹³¹ Abdurrahman b. Avf da kardeş ilan edildiği Sa'd b. Rebî'ye misafir olmuştur.¹³²

Sa'd b. Ebû Vakkas ve kardeşi Umeyr, hicretten önce Mekke'de meydana gelen bir kan davasından dolayı Medine'ye kaçmış olan kardeşleri Utbe'nin evine misafir olmuşlardır.¹³³

Abdullah b. Mes'ud'un, Muâz b. Cebel'in evine, bir rivayette de Sa'd b. Heysame'ye misafir olduğu bildirilmiştir.¹³⁴

Hz. Ebû Bekir'in Medine'ye geldiğinde Habib b. Yesak¹³⁵ adında bir ensâriye misafir olduğu bilinmektedir. Bir başka rivayette Hârice b. Zeyd b. Ebû Zührey'e misafir olduğu belirtilmiştir.¹³⁶

Osman b. Maz'ûn'un ise Abdullah b. Seleme el-Aclânî'ye ya da Hizâm b. Vedia'ya misafir olduğu rivayet edilmiştir.¹³⁷

Medineli Müslümanlar Mekkeli muhâcir kardeşlerini evlerinde misafir etmek için yarışa girmişlerdir. Rivayete göre bu hayırlı işten nasiplenmek için neticede kura çekme yoluna gitmişlerdir.¹³⁸

6. Muâhattan Geriye Kalan Hatırat

Hicretten sonra muhâcirûn-ensâr kardeşliğini anlatan bazı hadiseler yaşanmıştır. Bu hadiseler muhâcirûn ve ensâr arasında nasıl bir sevgi bağının olduğunu, onların kardeşlerini kendilerine ne şekilde tercih ettiklerini göstermesi açısından önemlidir.

a-Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Rebî'

Abdurrahman b. Avf ve Sa'd b. Rebî' arasında gerçekleşen muâhatta tarih-

¹²⁵ İbn Sa'd, III, 365

¹²⁶ İbn Sa'd, III, 358

¹²⁷ İbn Sa'd, III, 375.

¹²⁸ İbn Sa'd, III, 198

¹²⁹ İbn Sa'd, III, 115.

¹³⁰ İbn Sa'd, III, 111.

¹³¹ İbn Sa'd, III, 47.

¹³² İbn Hişâm, 252.

¹³³ İbn Sa'd, III, 130, 389.

¹³⁴ İbn Sa'd, III, 140.

¹³⁵ El-Bidâye'de İs'af şeklinde geçmiştir.

¹³⁶ İbn Sa'd, III, 160. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 452.

¹³⁷ İbn Sa'd, III, 367-8.

¹³⁸ İbn Sa'd, III, 367

te bir benzeri daha görülmemiş bir kardeşlik örneği sergilenmiştir. Bunun sebebiye Sa'd'ın elinde bulundurduğu her şeyi onunla paylaşma arzusu olmuştur. Rivayete göre bu sahâbilerin kardeş ilan edilmesinden sonra Sa'd, Abdurrahman'ı alır evine götürür ve yemek getirilmesini söyler.¹³⁹ Beraber yemeklerini yedikten sonra Sa'd ona "Seninle malımı paylaşacağım ve iki eşim var, birini senin için boşayacağım" der. Abdurrahman bu sözler üzerine ona teşekkür etmiş ve kendisine çarşının yolunu göstermesini istemiştir. Bir rivayette de Sa'd'ın "Ey kardeşim ben, Medine'nin zenginlerindim, malımın yarısını al, iki eşim var, bak, hangisini beğenirsen senin için onu boşayayım" dediği aktarılmıştır.¹⁴⁰

b-Bilâl-i Habeşî ve Ebû Ruveyha

Bilal, kendisiyle kardeş olduğu Ebû Ruveyha'yı Medine'den ayrılıp da Suriye'ye yerleştiği günlerde üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen aralarındaki kardeşlik bağı unutmamış bir sahâbîdir. Ona olan sevgisini bulduğu her fırsatta dile getirmiş, Hz. Peygamber eliyle gerçekleşmiş olan bu muâhata büyük önem vermiştir. Süriye'de insanlar cündlere/garnizonlara kaydedilirken Bilâl-i Habeşî, Halife Hz. Ömer'den kendisinin Ebû Rûveyha ile birlikte kaydedilmesini istemiş ve bununla ilgili olarak, ebediyen ondan ayrılmayacağını, çünkü Resûlullah'ın kendilerini kardeş ilan ettiğini söylemişti. Böylece Has'am kabilesine adını yazdırdı.¹⁴¹ Bilâl'in bu davranışı üzerine Süriye'de ne kadar Habeşli varsa isimlerini Has'am kabilesinin kaydedildiği listeye ismini yazdırmıştır.¹⁴²

c-Selmân-ı Fârisî ve Ebu'd-Derdâ

Hz. Peygamber Selmân'ı, Ebu'd-Derdâ ile kardeş ilan etmiş¹⁴³ ve Selmân Kufe'ye, Ebu'd-Derdâ ise Şam'a yerleşmiştir.¹⁴⁴ Aradan uzun yıllar geçtiği halde Selmân, kardeşi Ebu'd-Derdâ'yı unutmamış Şam'a gelip onu ziyaret etmişti. Selmân ile Ebu'd-Derdâ arasındaki kardeşliğe dair geride kalan hatırat, Selmân'ın Kûfe'de bulunduğu yıllarda Suriye'de bulunan kardeşini gelip ziyaret etmesi olmuştur.¹⁴⁵

Ebu'd-Derdâ'nın ona Allah'ı hatırlatan, dünya malının geçiciliğine işaret eden sözler içeren bir mektup yazdığı bilinmektedir. Selmân'a gönderdiği mektuba, "Ey kardeşim" şeklinde sıcak ifadelerle başlamış ve mektubunda ona

¹³⁹ İbn Sa'd, III, 484.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, III, 485.

¹⁴¹ İbn Hişâm, 257.

¹⁴² Bk. Necde Hammâş, *eş-Şâm fi Sadri'l-İslâm*, Dimaşk: Daru Tallas, 1987, s. 265.

¹⁴³ İbn Hişâm, 253; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 464. Bir rivayette onun Huzeyfe b. el-Yemân ile kardeş ilan edildiği bildirilmiştir. İbn Asakir, XII, 260

¹⁴⁴ İbn Asâkir, XLVII, 93, 110, 138; Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Lübnan: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye: 2004, II, 335; Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tarihu'l-Hulefâ*, Beyrut; Dâru's-Sekafe, ths. s. 173.

¹⁴⁵ İbn Asâkir, XLVII, 114.

önemli nasihatlerde bulunmuştu. Ona, kulların savmaya güçlerinin yetmeyeceği belalar gelip çatmadan sağlığının ve boş zamanının kıymetini bilmesini, mescidi kendisine adeta ev edinmesini hatırlatmıştı. Bu konuda, “Hz. Peygamber’den, ‘Mescidler her muttaki kimsenin evidir.’ dediğini duydum” diyerek ona hadisle nasihatte bulunmuştu. Ona, Allah’ın mescidleri kendisine ev edinenlere dünya ve ahiret hayatının rahatlığı konusunda kefil olacağını söylüyordu. Yetime merhamet etmesi, ona yakınlık göstermesi, yemeğinden ona da yedirmesi gerektiğini belirtiyordu. Kendisinin Hz. Peygamber’in, kalbinin sertliğinden şikayet eden bir adama, ‘Yetime yakınlık göster, onun başını okşa, yemeğinden ona yedir, bu senin kalbini yumuşatır ve ihtiyaç duyduğun şeylerin karşılanmasına vesile olur’ dediğini duydum.” diyordu. Şükürünü hakkıyla yerine getiremeyeceği miktarda mal toplamamasını söylüyordu. Kendi yaşadığı hayat tarzına Selmân’ı da davet ediyordu. Yine mektubunun sonuna doğru, onun bir köle edindiğini fakat bunun kıyamet gününde hesabının ağır olacağını, bu yüzden kendisinden bir hizmetçi köle isteyen eşi Ümmü’ d-Derdâ’nın isteğini yerine getirmediğini belirtmişti. Bu şekilde, Selmân’a nasihatlerle dolu uzun bir mektup yazmıştı.¹⁴⁶

Selmân’la ilgili bize ulaşan bir hatıra da şudur: Daha önce Hendek savaşı için hendeklerin kazılması sırasında yaşanan şu hadise ensârın da muhâcirlerin de Selmân’ı ne derece sevdiklerini göstermesi açısından önemlidir. Rasûlullah (s.a.v) bu sırada hendeğin her on ziralık bölümünü kazması için on kişiye verdiğiğinde, Selmân güçlü yapısıyla dikkat çekmiş ve muhâcirler ve ensâr arasında onu yanına almak için bir yarış başlamış, muhâcirler bir taraftan “Selmân bizdendir” derlerken diğer taraftan ensâr, “Selmân bizdendir” demeye başladı. Bunu gören Rasûlullah (s.a.v) “Selmân ehli beyttendir” diyerek meseleye son noktayı koymuş ve Selmân’ı ne derece sevdiğini göstermiştir.¹⁴⁷

Kardeşlikten geriye kalan hatıralara dair şu bilgilere de rastlamaktayız: Hz. Hamza, Uhud savaşına çıktığında geride neyi varsa hepsini Zeyd’e vasiyet etmiştir.¹⁴⁸

İman kardeşliğinde buluşup bu dönemdeki savaşlarda şehit düşüp aralarında kader birliği yaşanmış olan muhâcirlerin ve ensârın ismi kaynaklarımıza şu şekilde yansımıştır: Ubeyde b. Hâris ve kardeşi Umeyr b. Humam el-Ensârî Bedir savaşında,¹⁴⁹ aynı şekilde Safvan b. Beydâ ve kardeşi Râfi’ b. el-Muallâ Bedir’de¹⁵⁰ Âkil b. Ebu’l-Bükeyr ve kardeşi Mücezzir b. Ziyad Yemame savaşında,¹⁵¹ Vehb b. Sa’d b. Ebû Serh ve kardeşi Süveyd b. Amr Mute’de şehid olmuşlardır.¹⁵²

¹⁴⁶ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbehanî (430/1038), *Hilyetu’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Esfiyâ*, Beyrut ts., I, 214; İbn Asâkir, XLVII, 153; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, I, 631.

¹⁴⁷ İbn Sa’d, IV, 76

¹⁴⁸ Algül, “Hamza”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 501.

¹⁴⁹ İbn Sa’d, III, 47.

¹⁵⁰ İbn Sa’d, III, 385

¹⁵¹ İbn Sa’d, III, 350

¹⁵² İbn Sa’d, III, 377

Hız. Ali'nin ensârdan kardeşi Sehl b. Huneyf,¹⁵³ Hız. Ali'nin yanında Sıffın sa-vaşına katılmış bir sahâbî olup 38/660 yılında Kûfe'de vefat etmiş ve cenaze namazını kıldırmak Hız. Ali'ye nasip olmuştur. Çünkü Hız. Ali bu sırada Müslü-manların halifesiydi ve namazlarda imamlığı o yapıyordu. Daha sonra cenaze namazına katılanlara yüzünü dönmüş ve onun Bedir ehlinden olduğunu söyle-miştir. Namazı neden altı tekbir getirdiğini soranlara, Hız. Ali, "O Bedir ehlinden-dir ve onların üstünlükleri vardır ve ben de size bunu, Bedir ehlinden olanların üstünlüğünü bildirmek için yaptım." demiştir.¹⁵⁴ Görüldüğü üzere Sehl'in cena-ze namazını kıldırmak, kendisinin iman kardeşi olan Hız. Ali'ye nasip olmuştur. Hız. Ali ona değer vermiş, sevgisini dile getirmiş ve bunu da orada bulunan in-sanlara onun Bedir ehlinden olduğunu söylemekte göstermiştir.

SONUÇ

Hız. Peygamber Medine'ye hicret edince çok büyük bir proje gerçekleştirdi. Bu proje dünya tarihinde eşine bu manda daha önce rastlanmamış olan muhâcirün-ensâr kardeşliğinin gerçekleştirilmesiydi. Bu ilk Müslüman nesil, sırf iman ve takva ekseninde kardeş ilan edilmişler ve yaşadıkları müddetçe AL-lah'ın dinine hizmet hususunda kardeşlik bilinciyle hareket etmişlerdir.

Hız. Peygamber bu kardeşliği bizzat göstererek gerçekleştirmiştir. Hız. Ali'yi, Allah için kardeş ilan ettiğini belirtmiş ve ardından ensâr ile muhâcirün arasın-da bunu gerçekleştirmiş ve kimin kimle kardeş olacağını kendisi belirlemiştir.

Kaynaklarımızda aralarında muâhatın gerçekleştiği sahâbî sayısının kay-naklarda verilenlere yakın miktarda, doksan ile yüz arasında olduğunu tesbit ettik ve buna göre kırk altı civarında muhâcirün, buna yakın bir sayıda ensâriyle kardeş olmuştur.

Muâhat sırasında en dikkat çeken hadise, ensârın muhtaç oldukları halde muhâcirleri kendilerine tercih etmesi olmuştur. Her bir ensâri bir muhâciri evinde ağırlayabilmek, onunla kardeş olabilmek için yarış içine girmiştir. Bu yö-nüyle bakıldığında ensâr, Mekkeli kardeşlerini adeta bağına basmıştır.

Bazı sahâbîler evlerini muhâcirlere açmakla meşhur olmuşlardır. Bu sahâbîler Sa'd b. Heyseme ve Külsûm b. Hidm gibi isimler olup daha çok bekar sahâbîleri barındırmakla tanınmışlardır. Hız. Peygamber de bir müddet bu sahâbîlerin evinde ikamet etmiştir.

Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen bu kardeşlik unutulmamış, zaman zaman dile getirilmiş ve önemine işaret edilmiştir. Bilâl-ı Habeşî, Hız. Peygam-ber'in kendisiyle kardeş ilan ettiği Ebu Rûveyha'yı asla unutmamış yeri geldi-ğinde bunu dile getirmiştir. Aynı şekilde Selmân-ı Fârisî de kardeş ilan edildiği Ebu'd-Derdâ'yı unutmamış onu ziyaret etmiştir.

¹⁵³ İbn Sa'd, III, 437.

¹⁵⁴ İbn Sa'd, III, 438.

Muâhat projesi İslâm tarihinde önemli bir hadise olup temeli iman, takva ve fedakarlığa dayanmıştır. Bu davranış ilk Müslümanlar tarafından İslâm'ın sunduğu bir nimet olarak telakki edilmiştir. Allah'ın mü'minlere bir nimeti olarak gerçekleşen muâhat dayanışma, yardımlaşma ve kardeşini kendisine tercih etme konusunda en büyük örnek olarak anılagelmiştir.

Kaynaklar:

- » Algül, Hüseyin, "Ensâr", *DİA*, XI, İstanbul 1995, ss. 251-252.
- », "Muhâcir-Ensâr Üzerine Bir Araştırma" *Uludağ Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, cilt 5, sayı: 5, 1993, s. 46.
- », "Hamza", *DİA*, XV, İstanbul 1997, ss.500-502.
- » Azimli, Mehmet, "Hicret Sonrası Medine'de Meydana Gelen Bazı Olaylar Üzerine Mulahazalar" *Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2008, c. 10, sayı: 1, ss.19-37.
- » Buhârî, İsmail b. İbrahim, *Sahih*, I-VIII, İstanbul: Çağrı yayınları 1992.
- » Demircan, Adnan, *Nebevî Direniş Hicret*, İstanbul: Beyan yayınları 2000.
- » Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbehanî (430/1038), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ*, I-X, Beyrut ts.
- » Gökçe, Cüneyt, "İslâm Kardeşliğinin Temelleri" *Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, yıl: 1998, sayı: 1, ss. 22-28.
- » Hammâş, Necde, *eş-Şâm fi sadri'l-İslâm*, Dimaşk: Daru Tallas, 1987.
- » İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan (571/1170), *Tarihu Medineti Dimaşk*, I-LXXX, nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garame el-Amravî, Beyrut: Daru'l-Fikr 1995-1998.
- » İbn Hacer, el-Hafız Ahmed b. Ali el-Askalânî, (852/1448), *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Lübnan: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye: 2004.
- » İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdulmelik, (218/833), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Mustafâ es-Sekkâ, ve diğerleri, Beyrut: Daru'l-Fikr 1999.
- » İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-II, editör: Hassan Abdulmennan, Lübnan: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye, 2004.
- » İbn Sa'd, Muhammed, (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: 1968.
- » İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec, (579/1201) *Sıfatü's-Safve*, I-IV, nşr. Mahmud Fahûrî, Beyrut: Daru'l-Maarif 1979.
- » İbnü'l-Esîr, İzzüddin, (630/1236), *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, I-VII, y.y. 1970
- » Kula, H. M. Naci, Hucurat Süresi 10. "Ayet Çerçevesinde Kardeşlik İlkesi ve Ruh Sağlığı Açısından Önemi" *EKEV Akademik Dergisi*, c. 1, sayı: 2, yıl: 1998, ss. 49-56.
- » Önkâl, Ahmet, "Hicret", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, ss. 458-466.
- » Sancaklı, Saffet, "Hz. Peygamber'in Medine Döneminde Tesis Ettiği Kardeşleştirme (Muâhat) Projesinin Bireysel ve Toplumsal Hayat Açısından Önemi ve Analizi" *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*, 11-12 Mayıs 2007 Konya, Baskı: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, Mayıs 2008 Konya, ss. 52-72.
- » Ramazanoğlu, Mahmud Sâmî, *Ashâb-ı kiram*, İzmir: Ts.
- » Sırma, İ. Süreyya, *İşte Önderimiz Hz. Muhammed*, Beyan yay. İstanbul: 2007.
- » Suyûti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tarihu'l-Hulefâ*, Beyrut; Dârü's-Sekafe, ths.
- » Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I-III, Lübnan: Beytu'l-Efkârî'd-Devliyye: 2004.